

Θ. Π. Τάσιος

1. Ο Δάσκαλος Ε. Παπανούτσος έλεγε ότι «Άνθρωπος γίνεσαι μόνον εφόσον αποκτάς ζωντανή ιστορική μνήμη». Αλλιώς, στερείσαι (λέω) από μια τεράστια δεξαμενή Σχέσεων – οπότε, η ίδια η δόμηση του Εγώ μένει ανάπηρη.

Και ποιά ενέργημα μας ανοίγει τον δρόμο προς αυτήν τη μνήμη; Η Παιδεία, φυσικά, ως «Ανάσα της Ιστορίας» όπως την έχω πει (εις-πνέω παρελθόν, και εν-πνέω μέλλον). Αυτήν περίπου την τροχιά ακολούθησε και ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός: Δειλά-δειλά απ' τον 17^ο αιώνα (λ.χ. Κορυδαλλεύς), μέχρι και τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, με την ενδιάμεση μεγάλη πυκνότητα των Δασκάλων του Γένους κατά τον 18^ο αιώνα. Κι επιτρέψτε-μου εν παρενθέσει να θυμίσω και τον επιπρόσθετο απελευθερωτικό ρόλο των Θετικών Επιστημών, μέσα σ' αυτήν τη διεργασία:

- Ο Ρήγας, την εθνεγερσία την εκήρυξε στον πρόλογο ενός βιβλίου Φ υ σ ι κ ή ς
- Κι ο Κούμας δίδασκε σεμινάριο Φυσικής στον λαό στις πλατείες της Σμύρνης, μέχρι το 1810. Φαινόμενα σημαδιακά, νομίζω.

2. Και λέω πως κι ο Ιωάννης Βαρβάκης, αυτού του ρ ε ύ μ α τ ο ς γενναία συνέχεια μοιάζει να είναι – με την εξής όμως **μοναδικότητα**

- Αυτός ήταν σχεδόν αγράμματος
- Δεν δίδαξε σεμινάρια, βέβαια
- Κι ούτε έγραψε βιβλία – ούτε μιάν αράδα

Έγινε όμως Διδάσκαλος του Γένους, γράφοντας με το κορμί και με την καρδιά-του το βιβλίο της Ζωής του. Ξέρετε πολλά τέτοια παραδείγματα, εκτός κι απ' τον Σωκράτη;

Κι οι φωτισμένοι Έλληνες της εποχής-του τον εθαύμαζαν:

- Ο Καποδίστριας τον είχε στήριγμα για την Φιλόμουσον Εταιρεία που είχε ιδρύσει στη Βιέννη¹.
- Ο λόγιος Νικ. Θεοτόκης², διάδοχος του Ευγενίου Βουλγάρεως στην Αρχιεπισκοπή Χερσώνος, είχε εμπνεύσει στον Βαρβάκη την πίστη «εις την Παιδείαν ήτις θα ελευθερώση το Γένος εκ της δουλείας του σκότους».
- Ο Κοραής³ θα τον αποκαλεί «ο μεγίστων εγκωμίων άξιος Έλλην Βαρβάκης»,
- κι ο Κάλβος «μεγαλόδωρε Ιωάννη Βαρβάκη»⁴

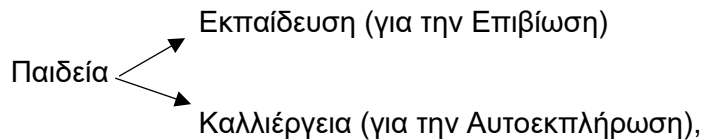
¹ «Ιωάννης Βαρβάκης», στο «Η Ελλάδα των Ευεργετών», κείμενα Τ. Κατσιμάρδος, Συγγρ. Κ. Βαρβάκης, Εκδ. «Ημερησία» (χ.χ.), σελ. 72

² όπ. π., σελ. 70

³ όπ. π., σελ. 72

⁴ όπ. π., σελ. 71

3. Ο Βαρβάκης, απ' το γνωστό δίπολο

ασκήθηκε μονάχος-του στην εσωτερική καλλιέργεια, δηλαδή στα **βιώματα** που βλάστησαν Φιλαλληλίαν – την πηγή της Ευδαιμονίας κατά την αριστοτελική αντίληψη στα Ηθικά Νικομάχεια. Ο Ιστορικός διαπιστώνει αυτή τη θέρμη της Φιλαλληλίας του Βαρβάκη στις δυο μεγάλες δράσεις όπου είχε αφιερώσει ένα σημαντικό μέρος της ζωής του: α) την Ελευθερία του Γένους και β) την Κοινωνική δικαιοσύνη.

Υποστηρίζω ότι μας κάνει καλό να συμμετέχομε κάπως κι εμείς στην ίδια χαρά της Φιλότητας, όταν παρακολουθούμε τον βίο αυτών των μεγάλων Παραδειγμάτων. Μας συμφέρει: Ο δικός-τους **βίος**, γεννά δικά-μας **βιώματα**.

Ιδού λοιπόν, εν συντομία, πώς εκδηλώθηκε στον Βαρβάκη η πρώτη Αρετή, η φιλελευθερία του Γένους. Πώς η μπροστάντζα που ένιωθε απ' τη μελλοντική χαρά που θά 'παιρναν οι συμπατριώτες-του απ' τη λευτεριά-τους, πώς αυτή η ηδονή-του ήταν τόση ώστε ξεπερνούσε τη λύπη απ' την εθελοντική καταστροφή που πλοίου του.

Ποιά καταστροφή άραγε: Έκανε «μπουρλότο» όχι μια βάρκα – αλλά ολόκληρο το 30-μετρο πλοίο του, όλο το βίος του. Ήταν στον κόλπο της Σμύρνης⁵, 24 Ιουνίου 1770, ημέρα των γενεθλίων του, όταν αποφάσισε «να κουμαντάρει ο ίδιος το καράβι του, συμμετέχοντας στον ρωσο-τουρκικό πόλεμο (1768 - 74), και να «γαντζώσει» σ' ένα μεγάλο οθωμανικό πλοίο, που ήταν αγκυροβολημένο, κολλητά μ' όλον τον στόλο.

Και, καλά το πλοίο (την περιουσία-του όλη δηλαδή). Αμ, την ίδια τη ζωή του; Ήταν τέτοιος ο καταιγισμός των πυροβολισμών που δεχόταν εκ του σύνεγγυς απ' το εχθρικό πλοίο, ώστε λένε πως η πιθανότητα διάσωσής-του ήταν ασήμαντη. Κι ωστόσο, όρμησε **Όλος**. Και τον βγάλαν οι δικοί-του μισοπεθαμένον απ' τη θάλασσα.

Υποπτεύεσθε ποιάν **έσχατη ευδαιμονία** μπορεί να γεύθηκε εκείνα τα δεκάλεπτα; Για ν' απαντήσομε σ' αυτό το ερώτημα, (μιας και ο Βαρβάκης, πολύ αργότερα, θα ζητήσει⁶ απ' τον Κοραή τα «Πολιτικά» του Αριστοτέλους), προτείνω να 'δούμε κι εμείς τί λέει ο Αριστοτέλης γι' αυτούς τους αυτοθυσιαζόμενους:

«Το τῶν φίλων ἔνεκα πολλά πράττειν
κᾶν δέηι υπεραποθνήσκειν.

Οἱ ὑπεραποθνήσκοντες αἰροῦνται γάρ μέγα καλόν **ἑαυτοῖς**.

Γίνεται μὲν γάρ τῶι μὲν φίλῳ, χρήματα,
το δέ μείζον ἀγαθόν **ἑαυτῶι** ἀπονέμει».

[Ηθ. Νικ. 1169 a)

⁵ όπ. π., σελ. 17

⁶ όπ. π., σελ. 72

(Δυστυχώς, έκτοτε, η Ηθική Φιλοσοφία θα λησμονήσει αυτό το ριζιμίο οντολογικό-της θεμέλιο, και θα στηρίζεται σε συμπαθείς ταυτολογίες...)

Η φιλελευθερία του Βαρβάκη όμως υπέρ του Γένους θα εκδηλωθεί αργότερα κατά την τετραετία 1821 - 1824 και με τεράστιες δωρεές υπέρ του Αγώνος. Είχε εντωμεταξύ αποκτήσει μεγάλη περιουσία στη Ρωσία – δεν παρατηρήθηκαν όμως ανάλογου ύψους οικονομικές ενισχύσεις από άλλους πλούσιους ξηνητεμένους. Αρχίζει με 100.000 ρούβλια προς τον Αλέξανδρο Υψηλάντη⁷. Θ' ακολουθήσουν ένα εκατομμύριο ρούβλια για την αγορά οπλισμού και εφοδίων⁸. Κι άλλες 100.000 ρούβλια για την ενίσχυση του στόλου των Ψαριανών (Ιαν.1822)⁹. Και δεν έχουν πλήρως καταμετρηθεί οι ασταμάτητες караβιές σταριού, όπλων και πολεμοφοδίων που στέλνονταν στην επαναστατημένη Ελλάδα, μέχρι την απελευθέρωση. Ακόμη και στρατιωτικό τάγμα οργανώνει ταχύτατα και χρηματοδοτεί (χειμώνας του 1824)¹⁰, ειδικώς για να πολιορκήσει το φρούριο της Μεθώνης που ήταν ακόμη στα χέρια των Οθωμανών. «Ο εν ενί καλός, εν παντί καλός»...

Απομένει όμως να 'δούμε πώς ολοκληρώνεται η ευρύτερη Ελευθερία του Ανθρώπου («ελευθέρωση εκ της δουλείας του σκότους») κατά τον Ν. Θεοτόκη.

Μα, δια της Παιδείας. Και ιδού η σχετική προς αυτήν φιλεκπαιδευτική Αρετή του Βαρβάκη, όταν μετά το εν Σμύρνη απίστευτο κατόρθωμα και τις άοκνες προσπάθειές-του, θα υποστηριχθεί στην τσαρική Ρωσία, και θ' αποκτήσει περιουσία στις επιχειρήσεις-του στην Κασπία θάλασσα.

Λοιπόν, ο μέν Κοραής είχε εφεύρει τον όρο «Μετακένωσις» γνώσεων απ' τη Δύση. Ο δέ Βαρβάκης, στην κύκνεια επιστολή του (08.11.1824) θα χρησιμοποιήσει την ακόλουθη αντίστοιχη έννοια: «μέχρις ότου ανακαλεσθώσιν αι Τέχναι και αι Επιστήμαι»¹¹ · μιλούσε δηλαδή για μιαν ανάμνηση της Παιδείας – έκφραση κάπως φιλοφρονέστερη για το έθνος.

Υποστηρίζω όμως τώρα ότι ο Βαρβάκης ξεπερνάει ίσως τον Κοραή κατά ένα άλλο αποτέλεσμα της Παιδείας, όπως το αποτυπώνουν τα πολύτιμα «Ελληνικά Χρονικά» του Μάγερ σ' ένα άρθρο-του για τον Βαρβάκη: «Δια να παύσουν τα άγρια πάθη των ομογενών-μας, άλλο συντελέστερον απ' την Διδασκαλίαν δέν είναι».

Και ο οξυδερκέστατος Μάγερ προσθέτει: «Να επαινέσωμεν λοιπόν το ΔΙΠΛΟΥΝ ιατρικόν του κυρίου Βαρβάκη». (Θέλει να 'πεί «Παιδείαν» και για την επιβίωση και για τον «εξανθρωπισμό»).

Εκατομμύρια ρούβλια θα δώσει έτσι ο Βαρβάκης για να χτίζει Σχολεία και να μισθοδοτεί Δασκάλους¹² **απανταχού των Ελληνίδων Πόλεων**. Άς σημειωθεί και το γεγονός ότι στο «περικαλλές» ελληνορωσικό Σχολείο που ίδρυσε στο Ταγκανρόγκ (Ταϊγάνιον) θα φοιτήσει κι ο Α.

⁷ όπ. π., σελ. 30

⁸ όπ. π., σελ. 30, 60, 62, 65

⁹ όπ.π. σελ. 30

¹⁰ όπ. π., σελ. 33, 64

¹¹ όπ. π., σελ. 33

¹² Και, έχοντας ενίοτε επίγνωση της κλεψάνας που συνέτρεχε, τα 300.000 ρούβλια για το Κεντρικό Σχολείο Επικρατείας στο Άργος (1824) δέν τους τα δίνει στο χέρι: Τα καταθέτει στη Βασιλική Τράπεζα της Μόσχας, και λέει πάρτε τους τόκους «δια τιμίων επιτρόπων» για να πληρώνετε τους Δασκάλους **μόνον** (το τονίζει).

Τσέχωφ¹³. Άλλωστε στην ίδια αυτή πόλη όπου διέμενε πλήθος Ελλήνων, ο Βαρβάκης «κτίζει¹⁴ το 1813 ωραιοτάτην και μεγαλωτάτην πετρίνην Εκκλησίαν δια τους Γραικούς». Αλλ' η φιλεκπαιδευτική-του γενναιοδωρία θα κορυφωθεί στα 1824 όταν κατέβηκε στην Ελλάδα: Ένα εκατομμύριο φράγκα προς την Κυβέρνηση για την ίδρυση Πανεπιστημίου¹⁵.

Όλα τούτα λοιπόν τεκμηριώνουν την μοναδική Φιλεκπαιδευτική Αρετή του.

4. Κι ας έρθομε τώρα στη δεύτερη συνιστώσα της φιλαλληλίας-του, το πάθος-του για Κοινωνική δικαιοσύνη. Θα 'πώ ότι τα στήθια αυτού του μπουρλοτιέρη ήσαν πιό πλατειά κι απ' του στρατηγού Bolívar: Πλαταίνουν για ν' αγκαλιάσουν ΟΛΗΝ την Κοινωνία του καιρού του – όχι μόνον τις Ελληνικές Κοινότητες, κι ούτε μόνον για την Παιδεία. Αυτό το εύρος θέλω να υπογραμμίσω τελειώνοντας, για να δείξω πόσο στ' αλήθεια αυτός ο ευφυέστατος Έμπορος θα μπορούσε να είναι όντως τέκνο του **Διαφωτισμού** – και δέν πήγε χαμένη η επαφή-του με τον Νεοέλληνα Διαφωτιστή **Δημ. Αγάθην**, Διευθυντή Γυμνασίου στο Αστραχάν, στα 1776, ούτε με τον λόγιον επίσκοπον **Ν. Θεοτόκην**. Και ιδού μερικά δείγματα αυτού του ανθρωπιστικού εύρους:
- α) Δέν δέχεται να χρησιμοποιήσει δουλοπαροίκους στην πρώτη Επιχείρηση (1779, Αστραχάν), αλλ' εργάτες¹⁶ «ελευθεροσυμφωνητούς»! (Άκου να 'δείς σκάνδαλο...). Παρακαλώ να θυμηθούμε ότι η Δουλοπαροικία θα καταργηθεί στη Ρωσία μόνον μετά από **ογδόντα χρόνια** (1863) – τη μέρα που ο ήρωας των Δεκεμβριστών του 1825 (φίλος του Αλεξάνδρου Υψηλάντη) ο Πρίγκηπας Σεργκέη Γκρηγκόριεβιτς Βολκόνσκι (30 χρόνια στη Σιβηρία) θα ξεσπάσει σε λυγμούς...
- β) Στην επέκταση των Επιχειρήσεων-του, ο Βαρβάκης συνιστά **Συνεταιριστικήν** Επιχείρηση Εμπορίας Χαβιαριού, με συμμετοχή των εργαζομένων στα κέρδη (1785, Αστραχάν)¹⁷. Αυτό κι αν ήταν κοινωνικό σκάνδαλο για τη Ρωσία της εποχής!
- γ) Κατασκευάζει **κοινωφελή έργα**¹⁸ σε πλείστες ρωσικές πόλεις: Αποστραγγιστικά έργα, το μεγάλο «Βαρβάτσκογι Κανάλ», οδοποιίες, γέφυρες, ίδιον νοσοκομείον (τον καιρό επιδημίας).
- δ) Χρηματοδοτεί ανοιχτές συγκοινωνίες, διανέμει τρόφιμα σε κανονική βάση, και (προσέξτε) **επισκέπτεται** σπίτια φτωχών¹⁹ μετά την κυριακάτικη λειτουργία – αυτοπρόσωπη ενασχόληση με τη βρομιά και τα βάσανα, κι όχι αποστολή ελεημοσύνης μέσω τρίτων...
- ε) Κι όταν κάποτε θα τελειώσει η οικοδόμηση της μεγάλης κατοικίας του, θα αρνηθεί να την κατοικήσει²⁰, διότι τη βρήκε «πολυτελή»...
- στ) Άφησα τελευταίο ένα επεισόδιο ψυχικού πλούτου του Βαρβάκη, σχετικό με τη συμπεριφορά-του απέναντι Τούρκων, τους οποίους είχαν αιχμαλώτους πάνω στο καράβι του: Απαγόρευσε

¹³ όπ. π., σελ. 28

¹⁴ όπ. π., σελ. 52

¹⁵ όπ. π., σελ. 64

¹⁶ όπ. π., σελ. 21

¹⁷ όπ. π., σελ. 26

¹⁸ όπ. π., σελ. 51

¹⁹ όπ. π., σελ. 53

²⁰ όπ. π., σελ. 18

στο πλήρωμα να τους σκοτώσουν, και είπε «οι άνθρωποι ούτοι ενταύθα δέν είναι εχθροί-μας, είναι δυστυχείς ικέται»²¹. Τέτοια ψυχή...

5. Λίγους μήνες πριν πεθάνει²², πραγματοποιεί το όνειρο της ζωής-του και κατεβαίνει να ζήσει στην Ελλάδα (Αύγουστος, 1824). Ζάκυνθος, Μονεμβασιά, Ναύπλιο – μια σωματική και ψυχική περιπέτεια του σχεδόν ογδοντάχρονου Αγωνιστή. Μοιράζει δωρεές αφειδώς και δέχεται εκτίμηση ανάλογη. Κι αντιμετωπίζει τις ΔΥΟ εμφυλιοπολεμικές Κυβερνήσεις, του Κολοκοτρώνη (Ναύπλιο) και του Κουντουριώτη (Κρανίδι). Δέχεται «την έντιμον μεσιτείαν-του να συμβιβάση τους διαφερομένους» (Ελληνικά Χρονικά, 3 Δεκ. 1824). Αποτυγχάνει, βέβαια. Προτείνει για Κυβερνήτη τον Καποδίστρια (και εισπράττει απέχθειαν).

Άλλα όνειρα είχε κάνει · κι είναι τώρα αναγκασμένος να γυρίσει πίσω στο Ταϊγάνιον. Και πεθαίνει καθ' οδόν στη Ζάκυνθο, 12 Ιανουαρίου 1825 – και πρώτος μπροστά στην κηδεία ο Διονύσιος Σολωμός. Ο εθνικός ποιητής ξεπροβοδίζει τον εθνικό ευεργέτη...²³

6. Και τώρα, διερωτώμαι πώς γίνεται να είσαι

- Μπουρλοτιέρης ορμητικός,
- Επιχειρηματίας μοναδικός, και συγχρόνως
- Μεγάλη Καρδιά;

Έ, πού και πού, γίνεται κι αυτό μέσα στην Ιστορία με τις **Μεγαλοφυΐες**. Αλλά είμαστε ξυπασμένοι να μονοπωλούμε τον όρο «μεγαλοφυΐα» μόνον για επιτεύγματα

- διανοητικά,
- στρατιωτικά ή
- καλλιτεχνικά.

Και σνομπάρουμε τους **Γίγαντες του Ήθους**, όπως τον Ιωάννη Βαρβάκη – ίσως διότι κάμποσες μεγαθεωρίες φαντάζονται ότι οι Κοινωνίες λειτουργούν τάχα κουρδισμένες μέσω θεσμικών/πολιτικών ρυθμίσεων, ανεξάρτητα απ' τη συνισταμένη της ηθικής ή ανήθικης (δηλαδή αντικοινωνικής) συμπεριφοράς των επιδραστικών μελών τους.

Παρακαλώ να μου επιτραπεί μια ιδιότυπη «αποφώνηση»: Καπετάν-Γιάννη, φανερώσου λίγο να μας 'πείς τί ένιωθε η μεγάλη καρδιά-σου όταν έφευγες απ' την Ελλάδα εκείνον τον πικρό χειμώνα του 1824. Καλό θα μας κάνει η πίκρα σου...

Ο Θ. Π. Τάσιος είναι ομότιμος καθηγητής του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου.

---

²¹ όπ. π., σελ. 58

²² όπ. π., σελ. 65-68

²³ όπ. π., σελ. 74

Στην εκδήλωση μνήμης του σχολείου μας για τον Ιωάννη Βαρβάκη, στις 7/3/2013, ο καθηγητής κ. Θ. Ι. Τάσιος ήταν ο κεντρικός ομιλητής. Το θέμα της ομιλίας του: «Παιδεία – η ανάσα της Ιστορίας».